

شاهین نشانه فرّ ایزدی

تعلم

بانو ملک زاده بیانی

در تمدن های کهن بدون تردید هیچ مردمی مانند ساکنین نجده ایران در ایجاد آثار متنوع هنری ابراز وجود نکرده اند. این مردم در نقاشی های ظروف گلی یا کنده کاری های روی استخوان و سنگ و فلز انواع سبکهای هنری را که پاره ای جنبه محلی دارد و قسمتی هستا ثر از نفوذ هنری اقوام مجاور همیباشد بسیار بردۀ اند.

آثار مزبور از یکسو وضع زندگی را برای امراض معاش و ادامه حیات و آنچه در حول و حوش آن مردم می گذرد نشان می دهد، و از سوی دیگر آداب و عادات و اندیشه و افکار و معتقدات آنان را که جنبه معنوی

دارد و در پناه آن اعتقادات، سختی‌های زندگی را تحمل نموده و قدرت مقاومت یا تسليم در قبال مشکلات و سوانح یا مهاجمه قبایل را بدست می‌آورند. همین‌گاهند.

با مطالعه هریک از این نقش و تحول و تغییری که طی قرون در آنها بظهور رسیده است میتوان به بسیاری از نکات مهم تاریخی دسترسی پیدا کرد و به سیر تمدن اقوام و مردمی که از هزاره پنجم پ-م یعنی دوران سکونت دردشت در سرزمینهای پهناور ایران زمین سکونت داشته‌اند و بالاخره ورود اقوام ایرانی (اوآخر هزاره دوم پ-م)، به تأثیر و نفوذ فرهنگ آنان با فرهنگ محلی و بهم آمیختن هنرها و پی‌ریزی آنها پی‌برد.

آنچه در این مختصر هورد نظر ماست نقش شاهین هیباید.

در آثار ها قبل تاریخ ایران بارها به نقش عقاب (شاهین) بر میخوریم که بر روی ظروف سفالی نقاشی شده و یا بر مهرهای استوانه‌ای نقر گردیده است. بر کاسه سفالی شوش مربوط به هزاره چهارم قبل از میلاد، یعنی شش هزار سال قبل، نقشی از شاهین مشاهده می‌شود^۱ و در اوایل هزاره سوم بر روی کوزه‌های سفالی مکشوفه در شوش، سیلک (کاشان) و نهادند نیز شاهین با بالهای گشوده هنقوش است. (ش: ۲-۱: ۳)

نقش (شاهین) در این آثار بصورت نشانه برتری و حمایت است و مظهر خدای توانائی می‌باشد. (ش: ۷ - ۵ - ۶ - ۴)

در عیلام نقش شاهین کاملتر شده و گسترش یافته و مظهر خدای (این شوشیناک) قرار گرفته است^۲ (این شوشیناک) خدای حامی شوش بوده و

۱- مجسمه سفالی شاهین در کاوشهای سالهای اخیر از شوش بدست آمده است (بلندی ۵/۷، عرض ۵/۵ سانتیمتر)

تمام ساکنان حدود پادشاهی عیلام خود را تحت حمایت او هیدانسته‌اند.^۳
 شاهین با بالهای گشوده هاظر حمایت الهی است^۴ و خدای حامی نه تنها انسانها را مورد نظر دارد، بلکه حیوانات وحشی و اهلی را در پناه قدرت خویش نگهبانی می‌کند. در نقوشی که شاهین در حال پرواز است چنین بنظر میرسد که تمام موجودات زمینی را تحت نفوذ خود در آورده است. لذا در این مورد این پرنده قوی نشانه تفوق و حمایت بر امور دنیای خاکی می‌باشد.^۵

(ش: ۱۰-۹-۸)

تعدادی ههر استوانه‌ای از شوش و بین‌النهرین بدست آمده که شاهین با بالهای باز بر پشت گاو می‌شی نقر گردیده است. این نقش معرف در عبده آسمانی است^۶ و با آنچه که در متون حمامه‌های بابلی راجع به خلقت گفته شده است تطبیق می‌کند:

«بنا کردند خدایان یک معبد آسمانی را» از این موضوع چنین استنتاج می‌شود که در این نقش شاهین پرنده‌ای یزدانی است و انسانها در آن دوران برای ایجاد آثار و معابد از نقوش یزدانی الهام گرفته‌اند.^۷
 از شوش، در بین آثار مختلف که از کاوشها بدست آمده است، هدال زرین بسیار زیبائی با نقش شاهین با بالهای گشوده یافت شده که مربوط به او آخر هزاره سوم قبل از میلاد می‌باشد.^۸ (ش: ۱۱)

۳- در این مورد به کتاب باستان‌شناسی شرق (Archéologie Orientale) تأثیف Dr'Contenau مراجعه شود. جلد دوم صفحه ۶۰۵-۶۰۶

۴- P. Amiet. La Glyptique mesopotamienne archaïque. تأثیف صفحه ۱۱۴
 ۵- بر مهرهای استوانه‌ای ایلام قدیم (حدود اوخر هزاره چهارم و اوایل هزاره سوم قبل از میلاد) نقوشی از شاهین که در حال نگهبانی شیر و گاو می‌شی یا بز کوهی می‌باشد نقر است.
 ۶- P. Amiet. Revue d'Assyriologie et Archéologie oriental . تأثیف سال ۱۹۶۰ شماره یک مجلد چهارم.

۷- در افسانه‌های سومری شاهین با سیمای شیر، نشانه خدای طوفان می‌باشد.
 ۸- در کاوش‌های هیئت علمی فرانسوی در شوش در سالهای ۱۹۲۹ - ۱۹۳۳ میلادی بدست آمده (موزه ایران باستان)

(۳)

همچنین سر عصای نقره که از سرو گردن شاهین تشکیل یافته هر بوط بهمین دوره است. (ش: ۱۲)

در بین آثاری که از زیگورات چغازنبیل^۹ بدست آمده، مهرهای استوانه‌ای است که نقوش آنان مبین معتقدات مذهبی مردم عیلام در آن دوران می‌باشد. در این صحنه‌های مذهبی که خدایان و مظاهر آنان منقوش است، شاهین بصورت ایزد حامی نشان داده شده است.^{۱۰} بر بسیاری از ظروف سفالی، خمره یا کوزه یا آبخوری نخودی رنگ مکشوفه در تپه موسيان^{۱۱} یا تپه علی آباد که در نزدیکی تپه موسيان واقع است، نقوشی از خطوط هندسی یا حیوانات و نباتات و شاهین بر نگهای سیاه و قرمزه‌ای بقهواری و نارنجی طرح گردیده است، که از دوره عیلام مقدم و در حدود سه‌هزار سال پیش از میلاد می‌باشد. آثار مفرغی لرستان از آلات و ادوات کشاورزی و سلاحهای مانند تبر و گرز و پیکان و خنجر و وسایل زینتی (ش: ۱۳) و زین افزار^{۱۲} و ظروف مختلف و مجسمه‌های کوچک از حیوانات و بت‌ها بدست صنعتگران ماهر کاسی

- ۹- چغازنبیل شهر ایلامی است که شاهان عیلام از اواسط هزاره دوم پ - م آنرا بنیاد نهادند. این شهر دارای ابنيه، حصارها و معابد از جمله (زیگورات) برج بلند (محل پرستش خدایان) آجری بوده که شاه آشود در حمله به عیلام فرمان ویرانی آنرا در سال (۴۰) پ - م) صادر کرد. پروفسور (کیرشمن) رئیس هیئت علمی حفاری فرانسوی این زیگورات را ضمن خاکبرداری که از سال ۱۹۵۲ میلادی شروع گردید از دل خاک بیرون آورد.

- ۱۰- در نقش یکی از این مهرهای استوانه‌ای خدای کشاورزی و سربزی شاخه درختی را به پرستش کننده خود اهدا می‌کنند. در دیف منظمی در بالای صحنه هفت شاهین و در پائین شش شاهین که حامی این صحنه مذهبی می‌باشند ذوق گردیده است. بطور یقین تعداد شاهین‌ها مورد نظر پرستش کننده یا خدای کشاورزی بوده است. این مهر استوانه‌ای بطول ۴۴ و قطر ۴۱ میلی متر است و جنس آن از خمیر شیشه و دارای لعاب سفید بادگهای سبز رنگ می‌باشد (موذه ایران باستان)

- ۱۱- تپه موسيان در حدود ۱۵۰ کیلو متر در شمال غربی شوش واقع است.

- ۱۲- این منطقه برای پرورش اسب موقعی ممتاز داشت و کاسیان در سوارکاری بسیار ماهر بودند.

نهیه گردیده است^{۱۳}. نقوشی که در تزئین این آثار بسکار رفته شواهدی هستند از طرز اندیشه این مردم درباره عالم هستی که در این دوران (اوآخر هزاره دوم واوایل هزاره اول پیش از میلاد) در دره های سرسبز زاگروس اقامت داشته اند و نمودار معتقدات آنان است که محتملاً آنین پرسش خدايان آسماني و زميني است. در بين خدايان و مظاهر آنان شاهين مقام و منزلت آسماني والهي خود را حفظ نموده است.

تبره فرغی مکشوفه از حوالي سقز، از سه مجسمه کوچک شاهين و انسان و شیر تزئین شده است.^{۱۴} هر دو نشسته بر روی تخت که از تنہ دو حیوان تشکیل یافته شاه یا امیری است و شیر که نشانه قدرت است در مقابل وی حرکت میکند و شاهین در پشت وی بر صفحه مدوری که مظهر خورشید همباشد ایستاده است. این نقش بصورت رهی است که هالک آنرا به کامیابی جاودانی میرساند.^{۱۵} (ش: ۱۴) در پاره ای موضع ایزد بزرگ آسمان بصورت حیوان افسانه ای یا پیکره انسانی با تلفیق مظاهر ایزدان دیگر است، این نوع نقوش رهی است که بشر ناتوان حکوم بفنا بتواند بر روح مضطرب خود نیرو بخشد و در قبال عظمت و قدرت آن آرامش بدست آورد. در این مورد بالهای شاهین نشانه اوست (ش: ۱۵) در کاوش هایی که در منطقه املش^{۱۶} و

۱۳ - کاسی هامردمی بودند که در نواحی زاگروس (لرستان و قسمتی از کرمانشاهان) از هزاره دوم تا اوایل هزاره اول پ-م سکونت داشتند در اواسط هزاره دوم بابل را در تصرف خود گرفتند و در آن کشور فرمانروای نمودند. هنر فلز کاری لرستان در تاریخ هنر دنیا کهن مقام مهمی دارد و این آثار زیست بخش بسیاری از موزه ها و مجموعه های جهان است.

۱۴ - تبره فرغی در سال ۱۳۳۲ در دامنه قله ای در شمال سقز کشف گردیده طول آن ۲۳ و بلندی آن ۱۱ سانتی متر است.

۱۵ - از این نقش میتوان چنین استنتاج نمود که شاهین نزد مردم زاگروس در هزاره دوم پ-م مقام (شمش) شمس (مظهر خورشید) خدای بابلی را احراز نموده است

۱۶ - املش، ناحیه ای کوهستانی (گیلان) در جنوب دریای خزر است.

مارلیک^{۱۷} انجام گرفته است، آثاری از اوایل (هزاره اول پ.م) بدست آمده است. در بین آثار متنوع و ممتاز کشوفه در مارلیک کاسه زرینی است که بوضع متناسب و در هنرمندی کامل این پر نده بر روی آن کنده کاری شده است.

بیشتر این آثار، سفالی یا برنسی و یا زرین و سیمین به اشکالی درآمده، و بنقوشی تزئین یافته است که همین اعتقادات و رسوم زندگانی آن مردمان هیبایشند.^{۱۸}

تعدادی ظروف سیمین یا زرین نقش حیوانات افسانه ای با سر شاهین (ش: ۱۶) مشاهده میشود. بر کاسه زرین بسیار گرانبهائی که در نهایت ظرافت و هنرمندی ساخته و کنده کاری شده است، شاهین تمام رخ بنظر میرسد، که بالهای پر قدرت خود را از دو سو باز کرده است. در این نقش تسلسل هنر در نجدا ایران در طی اعصار و قرون، و تأثیری که فرهنگ محلی بر اقوام هم‌اجم داشته نمودار است.^{۱۹} زیرا بدون تردید و بنا بر تحقیق بر آثار بدست آمده، چنین مستفاد میشود که مردمی که در این ناحیه زندگی کرده و دارای تمدن پیشرفته بوده‌اند، یکی از تیره‌های اقوام ایرانی هیبایشند که در اوایل هزاره اول پ.م پس از مبارزات و کوشش فراوان موفق شدند که در این ناحیه مساعد برای زندگی استقرار یافته و حکومتی تشکیل دهند.

از حسنلو (سلدوز - آذربایجان)^{۲۰} آثاری مربوط به هزاره دوم و

-۱۷- مارلیک در منطقه روبدبار واقع است و آثار بیشمار و متنوعی از قبور شاهان یا امراء آن ناحیه در حدود هزاره اول پیش از میلاد ضمن کاوش بدست آمده است.

-۱۸- در پاره‌ای از نقش افسانه‌خلاقت نشان داده شده است.

-۱۹- نقش شاهین با بالهای بازنمود بر ظرف زرین نظیر مدال زرینی است که در شوش بدست آمده است و از هزاره سوم پیش از میلاد میباشد. این موضوع بسیار جالب توجه میباشد و دومورد را بنظر میرساند. از یکسو ادامه و تسلسل فرهنگ و هنر مردم فلات ایران در طی قرون و از سوی دیگر تلفیق و تأثیر تمدن و هنر ایرانی با هنر و تمدن محلی.

-۲۰- تپه‌های باستانی ماقبل تاریخی حسنلو در نزدیک (سلدوز) در جنوب دریاچه رضایه است.

اوایل هزاره اول پیش از میلاد با نقش شاهین کشف گردیده است. هانندظرف سه پایه سفالی خاکستری رنگ که روی آن دسته‌ای هلالی شکل قرار دارد. آن دسته باسه مجسمه کوچک از بزرگی و شاهین تزئین یافته است. کاسه زرین و معروف و مشهور حسنلو که از اوایل هزاره دوم پیش از میلاد میباشد ضمن نقش متنوعی از خدایان آسمان و خورشید و زمین، شاهین نیز با بالهای باز قرار دارد. (ش: ۲۱)

از تپه‌های ها قبل تاریخی خوروین^{۲۲} ظروف سفالی که از اواخر هزاره دوم و اوایل هزاره اول پیش از میلاد است و باشکال مختلف ترکیتی یا کنده-کاری میباشد بدست آمده، که بر رنگ خاکستری تیره و یا قرهز است. دهانه یا دسته تعدادی از آنها بوسیله مجسمه‌های کوچک انسانی یا حیوانی و شاهین تزئین یافته است.

در بین آثار مهم زیویه^{۲۳} که مربوط به اوایل هزاره اول یعنی قرن ۹ یا ۸ پیش از میلاد است، اشیائی با نقش سر شاهین بدست آمده است، مانند مهر سنگی کوچک و قطعه زرینی که بشکل سر شاهین میباشد. (ش: ۱۸-۱۹) بشقاب زرین مکشوفه از همدان که محتملاً از دوره هاده است، از نقش شاهین بسیار زیبائی با بالهای باز (ش: ۲۱) تزئین یافته، که بصورت هدالی بر جسته در وسط نقره گردیده است.

در جزو آثار گنجینه جیحون که در سال ۱۸۷۸ میلادی کشف گردیده

۲۱- این کاسه گرانهای در گنجینه موزه ایران باستان است.

۲۲- تپه‌های خوروین در دامنه جنوبی البرز ۸۰ کیلومتری شمال غربی تهران واقع است و منطقه‌ای حاصلخیز و پرآب میباشد.

۲۳- زیویه در ۴۲ کیلومتری مشرق سقراست و در سال ۱۳۲۷، گنجینه بی نظیری از یکی از اقوام آریائی (ایرانی) که در آن محل سکونت داشته‌اند بدست آمده است. این اشیاء شامل قطعات عاج که روی آن صحنه‌های شکار و یا مجالس مذهبی نقرشده و آلات زرین، سیمین زینتی و دسته خنجر و تزئینات زین اسب است که از لحاظ هنری جالب توجه میباشد.

ومتعلق به قرن ششم پیش از میلاد یعنی اوآخر دوره هادها یا اوایل دوره هخامنشی است، صفحه زرینی که بر روی آن شاهین در وسط در بین حاشیه‌ها که از گلبرگ و بر جستگی‌های مدور تزئین یافته نقش گردیده است.^{۲۴} (ش: ۲۰)

از دوران هخامنشی آثار متعددی از شاهین باشکال مختلف موجود است. قطعه لاجورد بانقش شاهین با بالهای گشوده از تخت جمشید ضمن خاک برداری بدهست آمده است.^{۲۵} براین قطعه مربع شکل که در وسط آن شاهین قرار دارد، حاشیه‌ای از مثلث‌های دوطرفه تزئین گردیده است. مثلثها و خطوط کنده کاری شده بالها رنگین بوده که هنوز اثر سبز و قره‌ز و سفید آن رنگها باقی است. بر سرو دو چنگال شاهین گوئی قرار دارد که قطعاً نشانه پیروزی و برتری وی بر آسمان و خورشید و زمین میباشد. (ش: ۲۵)

از صفحه شمالی تخت جمشید در سال ۱۳۳۶ دوسرستون بزرگی از سنگ سیاه بشکل سر شاهین بدهست آمد، که یکی کاملاً سالم است و قسمتی از دوی شکسته هیباشد و از لاحاظ هنر بادققت و ظراحت خاصی حیجراش شده است. قطعاً سر هیسمه‌ها برای قسمتی از ورودیه کاخ تهیه شده بوده است.^{۲۶} (ش: ۲۶)

هخامنشیان مانند نیاکان آریائی خود پرندۀ نیرومند را که نشانه برتری و شکوهمندی و پیروزی و حمایت در ادوار گذشته بوده، بعنوان مظهر شاهنشاهی تلقی کرده و پرچم خود را بدان مزین نمودند.

هر دو تدرنوشه‌های خود از ارجی که شاهین در بین ایرانیان داشته گفتگو میکند و میگوید که در فرش شاهنشاهی، شاهین زرین با بالهای گشوده بوده است.

۲۴- این گنجینه که در حوالي سمرقند در حدود سال ۱۸۷۸ میلادی بدهست آمده در موزه بریتانیاست.

۲۵- این قطعه لاجورد با ارزش در سال ۱۳۲۷ کشف گردید.

۲۶- گزارش‌های باستان‌شناسی مجلد چهارم صفحه ۲۳۲ تألیف علی سامی

دراوستا در هور دشاهین چنین آمده است: «پیغمبر زرتشت به کی گشتابی دعا کرده فرماید بشود که تو مانند جمشید دارای فر گردی» «که فربه پیکر هرغی از جمشید جدا کردید»^{۲۷} این هرغ (وارغن) ^{۲۸} نامیده شده است و وارغن پرنده توانائی و از جنس شاهین است و در ایران قدیم عقاب علم پادشاهی بود.^{۲۹}

گزفون در دو مورد از درفش شاهین نشان ضمن لشکر کشی ایرانیان گفتگو میکند. در کتاب تربیت کوروش (سیروپسی) ^{۳۰} در واقع لشکر کشی کوروش بضد آشوریها چنین مینویسد «علم پادشاهی ایران یک عقاب زرین بود که بر روی یک نیزه نصب کرده بودند و امروزه نیز علم پادشاهی ایران این است». در کتاب دیگرش (آنابازیس) ^{۳۱} ضمن شرح واقع جنگ کوروش صغیر بضد اردشیر (۴۰-۳۵۸) (پ - م) برادر خود مینویسد: «علم

^{۲۷}- کلمه فر بمعنی شکوه و جلال است و کلماتی از آن مشتق شده است که در ادبیات دوران اسلامی تابه امروز موجود است مانند: فرهی - فر همند دیگر کلمات یا نامها که از فرمایه گرفته و بمعنی نیکبختی یا شادمانی آمده است فرح - فر بخش - فرخ - فر خنده و نامهای تاریخی، (فرناس) فرمانروای فریگیه در زمان داریوش اول و پرسش (فرناباذ) ساتراپ هخامنشی که سکه های ازوی موجود است (قاریع سکه تأییف ملکزاده بیانی صفحه ۸۳-۸۵). در کتبیه بیستون نام یکی از سرداران داریوش (وند فرناء - Vendfarnah) میباشد. در ادوار بعدی فرخ هر مز - فرخزاد سردار معروف ساسانی که در جنگ با تازیان کشته شد. بر سکه های ساسانی از دوره قباد اول کلمه فر - شکوه بکار رفته است (در این مورد به مقاله پادشاهی پوراندخت (مجله بررسی های تاریخی شماره ۱۱ سال ۱۹ صفحه ۳۴ تا ۴۹ ملکزاده بیانی) مراجعه شود. فر - بصورت خره نیز آمده است که در دوره ساسانیان بسیاری از شهرها که بنام شاهنشاهان بنیاد گردیده باشند کیم این کلمه نامگذاری شده است مانند (اردشیر خره)، فیروز آباد (فارس) یا کواذرخه (قباد خره) فارس

Vareghan - ۴۸

^{۲۹} - اوستا - یشتها تأییف پوردادود جلد دوم صفحه ۳۱۷

Cyropédie - ۳۰

Anabasis - ۳۱

پادشاهی ایران عقاب شهر گشوده از زرمیباشد که بر روی نیزه نصب است^{۳۲}. هنگامیکه کوروش از پارس بیاری هو خشتره شاه ماد برای جنگ با آشوریها میرفت پدرش کمبوجیه اورا بدرقه میکرد، تا بسرحد پارس رسیدند شاهینی دیدند که در مقابل آنان در پرواز بود، آنرا بفال نیک گرفتند. و کمبوجیه با آرامش خیال و مطمئن از پیروزی، فرزند خود را ترک گفته پارس بر گشت.

هرودوت در کتاب سوم خود، درباره موقیت بشاهی رسیدن داریوش پرواز شاهین را مؤثر میداند. هنگامیکه داریوش و همراهانش که هفت نفر وهم قسم شده بودند که گوماتای مع را که بجای بر دیاپسر کوروش و برادر کمبوجیه خود را شاه خوانده بود از بین بینند، بسوی کاخ شاهی روانه شدند، ولی از نتیجه کار خود بیمناک بودند و دچار تردید گشتند و در این مورد با یکدیگر مشورت میکردند. ناگاه دیدند که در آسمان هفت جفت شاهین دو کرکس را دنبال کرده پرهای آنها را میکنند. نمایش این واقعه آنها را به پیروزی امیدوار ساخت و مصمم بسوی مقصد شتافتند.^{۳۳}

در دوره اشکانیان نقش شاهین به اشکال مختلف بر سکه و آثار باقیمانده از کاخها و معابد و مجسمه‌ها و نقوش بر جسته و تزئینات تاج شاهان تابع و فرمانروایان و درفش‌ها مشاهده میشود. هیچ‌حال مقام معنوی این پرده که نشانه برتری و قدرت است در بین سایر سنن ایران کهن نمایان است.

بر سکه‌ای ازاوایل دوره پارت که از تیرداد اول (۲۶۸-۲۱۱ پ.م) میباشد در پشت سکه تصویر مؤسس این سلسله (ارشک اول) نقراست که بر تخت سلطنت نشسته و کمان که نشانه پارت‌هاست بدست دارد. (ش: ۲۳)

۳۲ - اوستا - یشتها تألیف پورداود. جلد دوم صفحه ۳۱۸

۳۳ - در مورد نوشته هرودوت به ایران باستان تألیف مشیرالدوله پیر نیا صفحه ۵۲۴ مراجعه شود.

در زیر کمان مقابله شاه شاهین قرار گرفته است. سکه‌های از فرهاد چهارم (۲۸-۲۰ پ.م) و فرهاد پنجم (۲۰-۱۴ پ.م) موجود است که شاهین با بالهای گشوده حلقه سلطنت را بمنقار گرفته بسوی سر شاهنشاه اشکانی میبرد،^{۳۴} (ش: ۲۴) بی‌شک این نقش نشانه سلطنت و اقتدار است. گاهی شاهین هائند گل یاسنجاق جواهر نشانی بر گردنبند یا بر سینه شاهان اشکانی بر سکه دیده میشود.^{۳۵}

در نقش بر جسته در هونک نوروزی^{۳۶} در بالای سر زرگان اشکانی بخصوص شیخی که مقام شاهی یا فرمانروائی آن منطقه را داشته، شاهینی نقر است که تاج را بمنقار خود گرفته است. شاید این نقش بمناسبت موقت و پیروزی شاه محلی که بطور قطع یکی از پادشاهان الیمائی میباشد^{۳۷} بر صخره کنده کاری شده است.^{۳۸}

بر سکه هسی اردشاد الیمائی که در اوایل قرن اول میلادی براین خطه فرمانروائی داشته، شاهین حلقه تاج، نشانه سلطنت را بمنقار گرفته است. در کاوشهای الحضر (هتره)^{۳۹} آثار مهمی از کاخها و درها و حصارها و

۳۴ - این سکه در مجموعه موزه بانک سپه است.

۳۵ - بر چهار درهمی اردوان اول (۷۸-۸۸ پ.م) و فرهاد سوم (۵۷-۷۰ پ.م) شاهین بعنوان نشانه پیروزی مانند بسیاری از سکه‌های دوران اسکندر و سلوکیها بر دست شاهنشاه اشکانی قرار دارد.

۳۶ - هونک نوروزی (کلمه هونک ممکن است بصورت خونگ یا تنگ باشد) در نزدیکی (مال امیر) خوزستان واقع است.

۳۷ - سرزمین الیمائی در حقیقت قسمتی از ایلام قدیم است که در دوره سلوکیها در آن منطقه حکومتی تشکیل یافت که تا دوران قدرت این سلسله تابع آنان بودند. سپس با تشکیل شاهنشاهی اشکانی شاهزاده‌ای از این خاندان بفرمانروائی این منطقه منصوب گردید.

۳۸ - در مورد این نقش به مقاله تحقیقی پروفسور (واندن برگ) Vanden Bergh در مجله (Lranica) مجلد سوم صفحه ۱۵۸-۱۶۰ مراجعت شود

۳۹ - (Hatra) منطقه الحضر در بین النهرين شمالی نزدیک موصل واقع است که ضمن کاوش از اینیه و معابد آن آثار ممتاز و مجسمه‌های بسیار مهم از قرن اول و دوم میلادی بدست آمده است.

معابد بدست آمده است که در بسیاری از آن آثار شاهین خدای پیروزی و برتری یاروشنی (شمش) ^{۴۰} بنظر میرسد.

برتاج مجسمه سنتروک (ش: ۲۶) شاه الحضر که تابع شاهنشاه اشکانی بود و مجسمه شاهزاده خانم (او بال) ^{۴۱} شاهین قرار دارد.

در نقش بر جسته‌ای، ایزد روشنی یا ایزد مهر ^{۴۲} که مشابه خدای خورشید (شمس) بابلی است هشاهده هیشود، در حالیکه از سر شاهنامه‌های ساطع میباشد و شاهنامه‌ایش با دو مدال شاهین تزئین یافته است. ^{۴۳} در کنار وی در فشی قرار دارد، که در مقابل آن شاهین بسیار زیبائی که مظهر مهر است ایستاده است. صحنه این نقش یاد آور پیروزی است، زیرا ایزد مهر با یکی از مظاهر خود که شاهین میباشد نمایانده شده است. ^{۴۴} (ش: ۲۷) مجسمه همانی از شاهین مظهر ایزد مهر در کاوش‌های الحضر کشف گردیده است. (ش: ۲۸)

۴ - (شمش) یاشمس خدای خورشید بابلی است که در هزاره های دوم (پ. م) یا نقش انسانی که اشعه هایی از دوش آن ساطع است برمهرهانقر است. در لوح بزرگ حمورالی (هزاره دوم پ. م) نقشی از شمس خدای روشنی و توانایی نفراست که قوانین را بشاه بابل تلقین میکند.

۴۱ - ubal (موزه بغداد)

۴۲ - بر نقش ایزد روشنی، مهر اشعه‌ها بردو در سر قرار دارد.

۴۳ - در نقش بر جسته اردشیر دوم ساسانی (۳۷۹ - ۳۸۳ م) در طاق بستان مهر در پشت سرشاهنشاه ساسانی قرار گرفته و دور سروی اشعه هایی ساطع است.

۴۴ - مهر ایزد روشنایی - پیمان - راستی و نکهدار زمین و آسمان و پیروزی است شاهنشاهان هخامنشی در کتیبه‌ها بازها از مهر کمک و موفقیت در خواست کرده‌اند. در این مورد به متن سنگ نوشته‌های اردشیر دوم و اردشیر سوم هخامنشی در تخت - جمشید مراجعه شود.

Les inscriptions cuneiformes en Ancien Persan des Empereurs Achémenides Par R. R. N. Sharp
(ص ۱۲۷ تا ۱۳۰)

در نقوش بر جسته (نمرود داغ) ^{۴۵} شمال سوریه که مربوط به دوران سلطنت آنتیوکوس اول (۳۶-۶۹ پ.م) ^{۴۶} شاه کمازن ^{۴۷} است تأثیر سنن و افکار و عقاید مذهبی ایرانی و نفوذ آن برآندیشه و هنر یونانی که از دوران سلطنه سلوکیها بر آن سامان رسونخ کرده واضح است.

در نقشی شاه کمازن با احترام فراوان در مقابل خدای آپولون که در حقیقت ایزد ههر است که اشعة‌های نور از سروی ساطع است و برسم ایرانیان (رسم) بدست دارد ایستاده، در بسیاری از این نقوش شاهین بر تاجها مشاهده می‌شود.

در نقش دیگری شاه کمازن که بین او و ایزد ایرانی مهرشاهین بابال کشوده که نشانه (وارغن) است برستونی قرارداد. (ش: ۲۹) بر پشت سکه شاهان پارس (بغدادات) مانند داریوش اول (حدود ۱۵۰ پ-م) و فرادت دوم (حدود ۱۲۳-۸۸ پ-م) آتشگاه قرارداد، که یکطرف آن شاه پارس که ریاست مذهبی دارد، در حال نیایش است، در طرف دیگر بر بالای درفش شاهی که همان درفش کاویانی می‌باشد شاهین نشانه پیروزی و برتری ایستاده است. (ش: ۳۰) شاهین در دوره ساسانیان نیز موقع و مقام شامخ ایزدی خود را از دست نداده است و در بسیاری از آثار آن دوران نقش وی بصور مختلف دیده می‌شود.

کاهی شاهین تمام تنہ یاسر و یامنحضر آبالهای وی نشان داده شده است. علامت خانوادگی بسیاری از شاهنشاهان و یاشاهزادگان و بزرگان ساسانی ازدواج شاهین یا یک بال قرکیب یافته است. در مهرهای این دوره بارها به این علامت بر می‌خوریم.

^{۴۵} Nimrud – Dagh ، در سوریه شمالی است که آنتیوکوس شاه کمازن قبر خود را در آن محل بنا کرده و آثار هنری زیادی از این دوره موجود است .
^{۴۶} آنتیوکوس با خاندان شاهی پادت خویشاوندی داشت ، دختر وی را ارد شاهنشاه اشکانی بزندی گرفته بود .

Commagène – ^{۴۷}

در تزئینات کاخهای ساسانی و گچبریها باشاهین نیز بکار رفته است.^{۴۸} از دوره سلطنت بهرام دوم (۲۷۵-۲۸۳ م) تاج بیشتر شاهان از سر یافیم تنها باللهای شاهین تزئین یافته است، که انواع آنها بر سکه‌های این دوره مشاهده می‌شود.^{۴۹} (ش: ۳۱-۳۲) در نقوش برجسته بر صخره‌ها^{۵۰} (ش: ۳۴-۳۳) و آثار متعدد هنری فلزی ساسانی این مورد بنظر میرسد. در مجلس هنرور بر کاسه^{۵۱} سیمین که ممکن است مجلس تاجگذاری بهرام چهارم (۳۸۸-۳۹۹ م) باشد، شاهنشاه ساسانی برتخت گوهر نشانی که پایه‌های آن از دو شاهین با باللهای باز تشکیل شده نشسته است. تاج زرین وی نیز از باللهای شاهین که هلال ها و قرص خورشید را در وسط گرفته زینت یافته است. شاید این نقش بیان کننده و نشانه رمزی باشد از فریزدانی که قدرت و سلطنت را بوی تفویض کرده است.^{۵۲} (ش: ۳۵-۳۶) در وسط بشقاب بسیار ممتازی که یکی از شاهکارهای هنر ساسانی می‌باشد شاهین بزرگی با باللهای باز^{۵۳} نقر گردیده که آناهیتا فرشته آب و باروری را بر سینه خود جای داده است. (ش: ۳۷). در نوشته‌های حماسی و در فلکور ملی یا فرهنگ عامه و افسانه‌ها که ریشه‌ای کهن دارد، همیشه وصفی از شاهین شده و به او قدرتی متفوق عادی داده‌اند.

۴۸ - در مورد تزئینات کاخهای ساسانی مراجعت شود به کتاب (پایتخت‌های شاهنشاهی ایران از انتشارات جشن‌های شاهنشاهی ایران) فصل پنجم تیسفون نوشته ملک زاده بیانی
۴۹ - برای مزید اطلاع به کتاب (سیما شاهان و نام آوران ایران باستان) تألیف
ملک زاده بیانی و دکتر محمد اسماعیل رضوانی مراجعت شود.

۵۰ - نقش برجسته بهرام دوم در (سراب بهرام - ممسنی) فارس و نقش برجسته جدال بهرام دوم با شیر در (سرمشهد) واقع است

۵۱ - این کاسه در (موذه بالتیمور است) مجسمه نیم تنها بر نزی از بهرام چهارم در موذه لود پاریس موجود است.

۵۲ - این کاسه در موذه (بالتیمور) است.

۵۳ - بشقاب نقره در موذه (ارمیتاز) لینینگراد است.

لذا هیتوان چنین استنتاج کرد، شاهین که در اعصار باستانی یکی از مظاهر قدرت و حمایت ایزدان آسمانی شناخته شده است، نزد ایرانیان در دوران کهن فر که هوهبتی یزدانی هیبایشد بصورت این پرنده قوی جلوه گردیده است.

فهرست هنابع

- I. Contenau: Manuel d'archeologie orientale vol. 1-2 paris 1931
- II. A. Godard: L'Art de l'Iran
- III. Herzfeld: Iran in the Ancient East
- IV. R. Chirshman: Parthes et Sassanides 1962
- V. Vanden Bergh: Iranica vol. 5
- VI. A. Godard: Le Trésor de Ziwiye
- VII. P. Amiet: Glyptique Mesopotamienne
- VIII. J. DE Morgan: Manuel Numismatique orientale T. 1 paris 1936
- IX. E. Porada: Cylindre de Chogha Zenbil
- X. D. Sellwood: Coinage of Parthia London 1971

- ۱- اوستا - یشتها جلد اول تألیف پوردادود
- ۲- آناهیتا « »
- ۳- ایران باستان « مشیرالدوله پیر نیا
- ۴- اوستا - یشتها جلد دوم تألیف پوردادود
- ۵- سیمای شاهان و نام آوران ایرانی تألیف ملکزاده بیانی - دکتر رضوانی
- ۶- تحقیقات تاریخی درباره سکه های اردشیر با بکان مندرج در شماره ۴ سال یکم مجله بررسی های تاریخی ملکزاده بیانی
- ۷- مدال بهرام سوم ساسانی شماره ۱ سال پنجم ملکزاده بیانی
- ۸- پادشاهی پوراندخت مجله بررسی های تاریخی شماره ۱ سال ۴ ص ۱۹ تا ۳۴
- ۹- باستانشناسی ایران باستان تألیف لوئی واندنبرگ ترجمه دکتر عیسی بهنام
- ۱۰- تاریخ سیاسی پارت نیلسون دو بوار ترجمه علی اصغر حکمت
- ۱۱- گزادش های باستانشناسی مجلد چهارم تألیف علی سامی
- ۱۲- مادی ها و پارس ها ویلیام کالیکان ترجمه گودرز اسعد بختیاری
- ۱۳- عیلام پ - آمیت (P.Amiet) ترجمه دکتر شیرین بیانی (اسلامی)
- ۱۴- کوروش نامه گز نفوون ترجمه رضا مشایخی
- ۱۵- پایتخت های شاهنشاهی ایران فصل پنجم (تیسفون) ملکزاده بیانی